

ԱՌՈՐԵԱՅ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԻՏՔ ԵՒ ՍԻՐՏ

ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ԱՌՋԵՒ

Մէկը մեր օրերու հարցերէն,

— հսկազուրիւնը բարձր եւ սոսր ժողովուրդներու: Աւելի քան քառորդ դար, սա տարազը, իր անհոռ հաստանքիամբը, իրմով զբաղեցուց ոչ միայն թանձրագոյն ուղեղները, այլեւ բարձրագոյն ներուժեան մեծանորով պարտուած իմացականութիւնները: Այո՛, Իբարու չեն գուգադրուիր ներքինն Սաքսոնը: Բայց չէք ըսեր թէ ո՛ր: Այսինքն հակազուրիւնեան յատակ ծառայող տարրերը կը պահուին անփոփոխ ու արդիւնքները կը մատուցուին հպարտ սոփիստութեամբ մը: Նեկրոն չի մտածեր, ինչպէս Նորվեկիացի Իպսէնը: Օ՛, չքեղ կասա՛ղ: Բայց հարցուցած ունի՛ք թէ ինչպէս կը մտածէ Նորվեկիացի թղթագործարանի մը հաստակեկ զբամաւէր վարիչը:

Յետոյ, որքան սուղ ստիպուեցան վըճարել զինը այդ ձրի տարազին, բարձր եւ ստոր ժողովուրդները, սրտառու թշուառութեան մը մէջ իրարու հաւասար: Շոգեհաւ ներկողը, 1940ի Յունիսին, Բարիզի էյֆէյլէն կը պատգամէր աշխարհի խորունկ ցաւով թէ ճմեծ ժողովուրդ մը պիտի ըլնա՞նջուէր, մեծ կայսրութիւն մը պիտի կործանէր, Անգլիացիները աւելի չփչկա՞ծեաւորէր ան այդ օրերուն քան Նեկրոն: Սինկափուրի անձնատուութիւնը Խորհրդարանի բեմէն կործանած ժողովականներուն գոժող վարչապետը, Նիփփոններու արժեւափին վրայ հաւասար էր Բուլղենզիոյ բնիկներուն: Ահա մեծ եւ ստոր ժողովուրդներու մաքսմաքիման:

Ու խորհի՛ որ մերձաւորապէս դարու մը կեանքը կայ այդ տարազին ետին: Ու եթէ այդ դարը բարոյականին վրայ կը մնայ տժգոյն, իմացականին վրայ իր նմանը չէ արձանագրած պատմութեան տուարներուն:

Ամենէն չքեղ անունները գրողներու, զի տուններու, նոյնիսկ զինուորներու: Ամենէն սրբազան անձնագոհութիւնները, պարզ մարդէն մինչեւ բարձրագոյն մտքերը: Ու նոյն ատեն ամենէն անկարելի բռնակալութիւնները, անըմբռնելի սպանդները, որոնց զետեղումը միւր հասկացողութեան պարունակին տակաւին չէ յարգուած: Սոսր եւ բարձր ժողովուրդներու հակադրութիւնը այս հասկացողութիւնը կարելի ընծայող ստորին դեղագիր մըն էր, եւ է տակաւին: Իրաւոր, բառերը տարազները հրեմն տարօրեակ բախտեր կը պարզեն: Մտածեցէք քաղաքակրթութեան ասպարէզը (տարեկացին առումով) կէտաւորող չքեղ ցուցատախտակներուն, կրօնական հրաշագործ պետերու անուններով զինանիշ, կամ հզօր զինւորներու փառքերուն յայտարար: Հիմա՛ հրջանկութեան, լաւ եւ առատ սնունդին, ազատ մտածումի նշանաբաններով:

Մարդկութեան հարկւր միլիոն արժող տարա՛զը.

— բարձր եւ սոսր ցեղերու տեսլիւնը շնական, շահապաշտ, էապէս սպաքարոյ (amorale) զառաժմում մըն է, գրական տպաւորապաշտութենէ մը, ատուն մը շատ փրշառուած, այսօր թրեական՝ մանաւանդ դերման եւ եսմէի տեղեկարներներու հետաքրքրի հաւաքումներով, աշխարհի ամէն մասերէն որպիս կերպարանքովը նոր, թարմ, տարաշխարհիկ տպաւորութիւններու: Այդ հաւաքումներուն հալին անշուշտ ոգի են խայծը, խթանը, ինքնատիպը, որոնց մատուցումը զանգուածներուն կարծես գուժահեռ կը զարգանայ սիմեմային: 1780ի ձօտերուն, Փրանսացիք, Նորուիթիւն եւ շարժում ներարկելու համար գրական իրենց սպառումին — միտքերը կը հակէին գէպի անտեսակներ, ընկերայինը, իմաստասիրականը — հնարեցին գրական exotisme որ անզաւղ կիներու երեւակայութեան եւ արկածախնդրի երիտասարդներու զգայարաններուն կը հրամցէր Պոլ եւ Վերգիւնիներ, Ռեմկներ... 1850ին, գրական ըստպատմէն վեր, դուրս ուրիշ արտոժակ մը պատճառ է որ Պարսկաստանի Փրանսական դեսպանատան մէկ պաշտօնեան, կոմս մը, Թեհրան, փողոցներու երեսին իր աչքերուն պարզուող սովորական, հասարակ տեսա-

բաններու շուրջ տպաւորութիւններ որսալու արարքը երեւակայէ համամել ընկերային, ընկերարանական ալ նշմարանքներով, հպատակելով թերեւս չըջանին գերագոյն թելադրանքներուն, երբ անդին, իր մայր հայրենիքին մէջ մարդկութեան ճակատագիրն էր դրուած նորոգման . . . Եւսին, կոպիւնոյի գիրքը ոչ ուղղակի պատասխան մըն է 1840ի Phalantère ներու յաւակնութեանց, ոչ ալ Ալյապէս հոսեցաւ Զրապետը քերթուածին մեկնութիւն նշան մը 1840ի Խրոփիսները լուրջ էին, ազգային արհեստարաններ հաստատել տալու չափ Բարիլ, էնկատիսի լեռներուն մէջ ցնորակոծ ներշնչութիւնով մը Զարհագրութեան պատգամով հեւանդը պարկեշտ յիմար մըն էր արդէն որ կ'ատէր մանաւանդ գերմանները։ L'essai sur l'inégalité des races-ին հեղինակը իր գիրքը կազմած է Թեհրանէն առանց բաժնուելու երբ, այդ Թուականներուն Տարւին, գրելու համար Մարդուն եւ ցեսակներուն ծագումը անբուական էր Զուտ մտնողն ու անցած Ուղիէնիս, թիւ չիլ չափելով բոլորովին կոյս հողերու երեսին խկապէս ստոր, այսինքն զարգացման նախնական աստիճաններուն վրայ տարուբեր ժողովուրդներու անհաւասարութիւնը։ Դեպքանատան փողոցարդի պատահանէն նեղ լիկ հրոպարակները խուզակող մարդու մը փողոցային իմաստասիրութիւնը մը հրաշքին միջամտութեամբ 50-60 տարի վերջը (1903ին Անգլիացի մը կը նորոգէ կոպիւնոյի իմաստասիրութիւնը, հիմը դնելով գերման — արիական գերազանցութեան առասպելին, այնքան նման ան միւսին որ 1920էն վերջ դատախազ Մինասեան մը լատակերտեց մեր վայելուքին . . . , մարդը ազգերը մեղմէ առերեւոյժ) ճարայ պիտի հարթէր գերազանց ցեղերուն emphase-ին ու ասկէ ալ գերման գերազանցութեան առասպելին որ Եւրոպայի եւ առաջ կը խորտակէր մանաւանդ գիւտին հնարիչին ցեղային հպարտութիւնը. 1940ի Ֆրանսային վրայ, Հիթլերի գիրքին մէջ (Իմ պայմար) արդէն վրտարուած արիական փառքէն, Անգլիոյ որակուած մը վրայ, հիմը դնելով գերման պարտքին առաջին յօդուածն էր յայտարարելը։

Սոփիստութիւն անշուշտ այսքան ժպիրին քննադատութեամբ մը հերքել ծանրածանր փաստեր, առ ու ան առաջ խոզրական, գրեթէ միշտ ինքնաբաւ տեսութիւններու ամբարձումին կամ խորտակումին ի սպասու Աշխարհի բոլոր ցամաքներէն որքան առատ են ու արամադրելի մեր տեսութեանց ի պաշտպանութիւն՝ վկայութիւններ ստորածին ժողովուրդներու իրականութիւնէն. թիւէն ու անողոք ճակատագրէն։ Հիմա մարդկութեան իմացականութիւնը կեցողուն ու Ամերիկան քանի մը քրիստոնէութեամբ անտառով մը բաժնուած կ'ապրէ նախաբնակ հեղիկէն։ Պոնտաֆորթ ու Կոկորդիլու հեղիկը ու լայնագոյնի եւսինքն ծագելի է հաւասարութեան եզրեր նկատել։ Հողի կտորի մը, ջուրի երեսի մը անջըպետը չէ անշուշտ հեղինակը առ անհեթեթութեան։ Նոյնն է պատկերը մոնկոլին եւ նիքրոնին, առաջինը իր վարձարքներէն մէկուն բերանով ինքզինքը գերազանց ցեղերու շարքին ամբարձած, ուրիշ վարձարքներու վրայ տափաստանէն բաժնուելու հիմնովին անտարմադիր, անկէ գոհ ու անով պայմանաւոր, երկրորդը 1942ին ինքզինքը երկնային խաղաւորութեան մը երկրաւոր ասպարէ յայտարարող եւ Ասիան ու խաղաղակամը արդէն իրեն պագեցնական կաշուած մուրհակագրող, ճերմակները նետելով Եւրոպայի միկնանցին (sourcière, ինչպէս կ'ախորժէին հեգնել արեւմտեան մշակոյթին քիչ մը փակ, նեղ, պղտիկ աւազանը)։ Առանց անալիզի սքեգալի, զբոնանալ այսպէս զուգակշռել ցեղերու անհաւասարութիւնները։ Սոփիստութիւն, առկայն, արիական գերազանցութեան մը վարկածը ամբողջովին սիրոյն, բոլոր երկրորդներուն իմացականութիւնը որակելու փորձը՝ հասարակաց յայտարարող մը։ Ու Սոփիստութիւն սոփիստութեանց այդ անհաւասարութիւնը արտահանել արեւանդութեանց թորումներով, ի՞նչ զգոյն էր Բըրլին շարքերի փորձառութիւնը։ Ու արեւելի քան յուզիչ անկողնաքանդ կործանումը երբ իրենց անյաղթ բանակները գտան հրունկին տակը մէկուկէտ միլիոններ նիքրոններուն Խորհրդարանի բռնէն Անգլիոյ վարչապետը Սինկլաքսթրի անձնատուութիւնը երբ որակեց Անգլիոյ պատմութեան գերագոյն աղէտը, չէր մտածեր անշուշտ արեւան

գրութեանց գերազանցութեան: Ո՛ր կը տարբերին իրարմէ Չըրչիլն ու . . . Կանտին: Հարցուցէ՛ք թայց եղէ՛ք զգոյշ պատասխանը մտածելէ, մանաւանդ բառերով լուծելէ այս գիծէ յաւակնութեանց գծախտ առեղծուածները: Չեմ ինչներ ետ, նախապատմական դարերը մինչև, երբ մշակոյթները իրենց կրկէս, աւազան ունէին այսօրուան աւազաթաղ կամ ստոցասոյժ ամայքները երկրագունտի հիւսիսային կամ հարաւային գօտիներուն: Կը յիշեմ, իբր փաստ մը սա ճակատագրական հարուածներու ռոնք կը գործեն անհաշուելի շրջումներ, ամերիկացի երկրաբանի մը չարաշուք մէկ վարկ մանրադիտային ճճիներէ ոյրոնց պատեաններուն գլխակոյտը, օր մը պիտի յայտնէր բարձրանալ այնքան որ փակուէր Ֆլորիտայի ջրանցքին մուտքը ընդդէմ Կըլիֆ-Սթրիմի ջերմ ջուրերու խաղացքին: Այդ պատեաններուն յօրինած ամբարտակը պիտի մղէր ետ հսկայական գետը Մեքսիկոյի ծոցէն պոռթկացող, առնուազն պիտի յաւըողէր անոր արդի ուղեգիծը ենթարկել շեղումի, փոփոխութեան Ազլանտեանն ի վեր ու գուք պիտի ունենայիք ձեռք եւրոպան, անոք ամենէն բարձր մշակոյթին արտանք: . . . փոխակերպուած Սիպրիայի, Կրօնէնանտի: Անգլիան Գամշաթքայի բաւրեխառնութեամբ քանի որ չայնութեան նոյն գիծերուն միջև կ'իյնան երկու երկիրները: Արեւմտեան մշակոյթին մեծ կրկէսը ճիւղներու ներքև, անայց ու մեռել: Եւ, առանց չարաշուք մարգարէ մը ըլլալու, հանգիտօրէն, կը խորհիմք բնական ուրիշ ազգակի մը: անհակալ որքան անհակալ կռուի, և կըռմ մը, երկրի կռակէն ոսկորի մը, չերան մը ոտքերուն տակէն սահելը իր պատուանդանին, սակայն ծաւալուն երկրաշարժ մը որ հողերը ամալէր, տունները փոխացնելով և ծովերը ցամաք նետելով կամ ցամաքի մեծ կտորներ փոփոխելով, ու սակե քանի մը տասնեակ միթրի վրայ վերիվաբէր ցամաքներու արդի կերպարանքը: Այս ազգակներէն որ եւ մէկը ի դօրու է, ստեղծանք իր միջամտութեամբ այսօրուան Հասարակածը, այսինքն հոտ տիրող իւրիշ յական գրութիւնը փոխադրելու Անգլիա և Սիպրիան քշելու . . . Քոնգօ, Ռոստոխ և այլն: Այն ասե՛ն: Օրուան մշակոյթով այնքան նպարտ անկա-Սաքսոնները, մի-

ջերկրեանի ցեղերը, իրենց արեան աշնուականութեան բոլոր մագաղաթներով և իրենց իմացական avoner-ին բոլոր քնարական փառքովը երեք սերունդ վերջ ինչ չգեղ զուլունք, պիւսեմքներ, պսնկունք պիտի դառնային: Թեհրանի փողոցներուն մէջ, 1850ին ստոր, հասարակ դիտուած ու գատուած ցեղը հազար տարի առաջ արեւելքի գերագոյն մշակոյթը կը մարմնացնէր: Աւազին հատիկը, որ քաղաքակրթութիւնի կը փոխէ: Զուկի մը լեարդը, հակիթները ռոնք կայսրութիւն մը կը ստեղծեն (եղան գերմաններ որոնք սիրեցին անգլիական կայսրութիւնը Ռիկկայի կայսրութիւն անուանել): Վտակի մը եղբայրն խաղցող տղու մը գտած սե քարը - հանքածուխ - հեղինակէ է արեւմտեան ճարտարութեան տին և նովին մեղօք՝ արեւմտեան նոր մշակոյթին: Ու Միջին Արեւելքը, իր անհուն աւազուտքերովը եւ չեմ որ կը կանչեմ քաղաքակրթութեան, քանի որ հողին ներքև սե կրակէ Գալլի հեղուկ իր մարմնովը . . . Վաճը: Ո՞վ կրնայ արգիլել մարդոց կարողութիւնը որպէսզի երեւան չգան նորանոր գաղտնիքներ, մէկ ռոպէէն միւսը աշխարհ մը հիմնայատակ քանդող: Ու Ե՛վ՝ մանաւանդ երաշխաւորող թէ այդ գիւտը պիտի գայ եանքիներու ճարտարութեան տական ամբաւ միջոցներէն: Ահա ազգերու պատրանքներուն կարելի մէկ պատկերը, որուն իրականացումը ժամանակով ալ չի ճշգրտիր: Որսացէ՛ք երկու նոր ճառագայթ, միջոցէն որոնք կեանքը կարող ըլլան կեցնելու: Ու կը վերջանայ ձեր ամբարտաւանութիւնը, մշակոյթը, սամալաբուութիւնը, համայնաբարութիւնը: Երկու պատերազմներէն վերջինը ինչ սուղ գնեց հերքումը ցեղային գերազանցութեան առասպելին:

Դառնութեամբ, ամօթի, կսկծալին զգացումներով յիշել տակաւին բոլորովին թարմ իրողութիւններ որոնց մէջ մարդականութեան, քաղաքակրթութեան փառքերը իրենց մեծաշնորհ յայտարարող ժողովուրդներ որքան անփառունակ, արգաստեղծ եկան դուրս, փորձութեան, հարաւ կ'ըսեն՝ քննութեան դաշտին և իրենց յաղթանակներուն (որոնք այնքան մեկան, հպարտանք, ամբարհաւան մեծամտութիւն էին արժան)

պարծանքները մուրացկանի գրգռեալի մը նման կախ իրենց ուսերէն: 1940ին իր երկիրը թշնամիին լքող սպարապետ մը երեք հարիւր տարիներ առաջ իր գերի ինչպէս իր կնոջը գուժող թաղաւորին լուրը տառացի կը կրկնէր երբ կը հեռաձայնէր Ֆրանսայի թէ փրկուած է պատիւը թէ է երկիրը կորստած: Երէկի մեծ ազգը, որ երեք հարիւր տարիներէ ի վեր ինքզինքը «արդեամբք» և իրաւամբք մշակոյթին, քաղաքակրթութեան ախոյեանը, բոլոր բարձր ապրումներէն բոլորականխօսը ու բոլոր աշներակն աւարքներուն, զոհարեութեանց հայրենիքը կը դաւանէր, չեսելու համար մարդկութեան հայրենիքը, ինչ անուր տառապանքով — քանիններ, Ֆրանսայի մեծագոյն գաւազներէն իրենք զիրենք սպաննեցին Բարիզի անկումին օրը — իր պատմութեան բոլոր ոսկենիւղ մագաղաթները, իր արուեստին բոլոր հպարտութիւնները նետեց թշնամիին մոյկերուն: Այլ էիմ խօսելու ներքին լայն անբարոյութենէն, գործակցական թշուառութենէն, ինչպէս վսեմ յուսատուութեամբ մը անհուն գէժ գրուող մագիլներէն օրոնք դիմադրութիւնը չը ստեղծեցին անշուշտ անով այսօր փառաւորուելու, այլ վկայելու մարդոց յաւիտենական մեծութենէն, նոյնիսկ ստորածին կամ ստորնացած ժողովուրդներու անայց հարստութիւններէն բոլոր մը այսպէս իրաւ, անդիմադրելիօրէն կարելի:

* *

Աւելորդ չէ, թերեւս անգամ մըն ալ հոս յիշել որ

— Իմ նպատակը չէ քաղաքական, բնկերային, հոգեբանական վերլուծման մը կշիռը գործադրել 1945էն առդին ու անկէ առաջ մեր ամենուն աչքին փռուող անօրակելի, անմարդկային նուաստացումներուն, նուաստութիւններուն, բարձրօրէն կնճռտեալ հաշիւներուն, խաղերուն դիւանադէտներէ, և կամ յաղթական ու պարտեալ ժողովուրդներու կողմէ այնքան նենգութեամբ, անգթութեամբ ու հաւառք սիւնիզմով գործադրուած ոճիրներուն: Այնքան թիւ երկու պատմագրման յաջող ու զոյգ տարիներ աշտ ամենուն մէջ մեզ անմատչելի կատարելութիւն, բարձունքի հասած

են արդէն: Մեր շրջանին, ասոնք ամէնը տեսնելու և զատելու ընդունակ Աստուածութիւնը — ապառ էք զայն անուանելու քրիստոնէայ կամ մարդկային խղճմտամբ — դարու վրայ անդուլ յարձակումով մը մատնած ենք նահանջի ու պատուած բոլոր մուրհակները որոնցմով կը գնէինք չափ մարդոց ախորժակներուն: Դուք, ինչպէս ամենալը արգահատելի, ծիծաղելի չէին, Երբ միլիոններու արեամբը գնուած յաղթական մը մարդիկ կը շահագործեն մարդասպան ժողովուրդներ պաշտպանելու և հիւշական ռումբով կը սպառնան արդարութիւն աղաղակող զոհներուն, լաւ է լեզուն քաշել, առնուազն՝ կարճ ընել:

Իմ ընելիքս, ուրեմն

— Մեր օրերու հարցերէն ամենէն աւելի իմ ժողովուրդը շուարանքի մատնողներուն մօտենալ սովորականէն տարբեր չափերով, դիտողութիւններ, նկատողութիւններ արձանագրել օրոնք զիրք, քարոզ, քէն կամ քարիւղ չհտան: Ձեռն ալ գործածելու տարբեր, յաւակնուող կրթանքներու պատկանող բայց այսօր ամենին ու չափին բերին ծամոց տարազներ: 1910ին քաղաքական իմաստասիրութիւն, տնտեսական մասերի լիզմ կորակուէին հասարակ դասախօսութիւններ, ինչպէս հասարակ պարտաւը կը բարձրացնէին իմաստասիրութեան ժխտումներուն: 1930ին հայ մտքի հսկաներ հուշակուեցան բառերու վրայ լաւ յաղագայներ երբ մտածելու պարկեշտ աւարքը կը գնէին գունագեղ կտաններու խանձարուտումին: Ու լրագրողի կտորներ, բոլորի ըստ ամենայնի, մեր թէ օտարներուն մէջ, իմաստի հարցերու վրայ գիրքեր կը յօրինէին, պրօբլէմի թեթեւութեամբ, յանգիւնութեամբ, լրբութեամբ:

Դարձեալ:

— յաւակնութիւն, պարկեշտութիւն, հետեւակնութիւն, ինքնատպութիւն, ծանծաղութիւն, խորութիւն՝ բառեր, երբ կը գործածուին ծածկելու իմացապէս միշտ անպարկեշտ արարքներ, լռելու, այսինքն անգիտելու, և կամ հակառակէն, նետելու բռնելու, իսկապէս քաղաքական ախորժակներ, անլրջութիւն փառախնդրութիւն քղաքակրթութիւն: Բացէք կարճ բռնուած գա

վերագրումներուն ներքին ծալքերը մեր ինչպէս օտարներուն համար: Դուք գտաւարութեան մէջ պիտի չըլլաք հաստատելութէ որքան քիչ կ'ըսեն իմ բառերը, օրինակ երբ կը ձգտին պարզել նորաշխարհեան անհուն ու ինքնատիպ կեզծիքը Ամերիկացի միսիոնարներուն կամ զօրավարներուն որոնք աստուածութեան կամ քարիզի, օհմոգրաւի կամ համայնավարութեան ճամբաներով կը սրբազորեն, կը սրբազորեն մեզ մորթողները, անուր չնականութեամբ մը մեզ դատապարտելով արքայութեան կամ ամբաստանութեան թափոն, մեզ մորթողները այդ առաքելութեան կամ ոճիրին մշած ըլլալու: Գիտեմ թէ մեր ողորդ, բողոքը այնքան նորոյթ ինչպէս ձանձրոյթներ են օտարներուն չափ մերիններուն ալ ականջներուն: Մեր օրերու հարցերուն այս է սակայն ճակատագիրը: Ու մշակոյթէ մշակոյթ անցքերը փոխանցման երեւոյթներ ունին իրենց յատուկ: 1815ին մենք կը գտնենք մեր օրերուն համազօր երեւոյթներ: Աւելի վար, Պոլսոյ առումը Թուրքերէն մեկնակէտն է ուրիշ մշակոյթի մը: Ու աւելի վար, մինչև Հռովմայեցիները, Հելլէնները: Բոլորին համար ալ հասարակաց ինչ որ այսօր մեզ այնքան կը զարմացնէ, — նոր տարրերուն հոգեկան արծողութիւնը, այնքան քիչ, գէշ, նուազ բայց որ մէկէն կը դառնայ անգիմադրելի: Խորհեցէ կործանող կարգերուն առնուազն dignité-ին, ու կործանարարներուն ահաւոր զոհակոտեան, մշակութային բոլոր տագնապներու ընթացքին: Ու պիտի մեղմանայ ձեր մտատանջութիւնը: Պլինիոս մը, քրիստոնեաները նկարագրող թուղթի մը մէջ կը պատմէ իր անկարողութիւնը հասկնալու այդ մարդոցմէն պարզօրէն ձերքները, այնքան անոնք դուրս էին պատուական հոգմայեցի գրողին մտայնութենէն: Ու մօտեցուցէ փաստը մեր օրերու կոմսերուն, զօրավարներուն, նախագահներուն, աշխարհի բախտը վճռող ծերակուտականներուն և երեսփոխաններուն, բոլորը կարծես իրարմէ նախանձախնդիր իրենց հայրերուն, մեծ հայրերուն առնուազն անհանգստութիւնը հերքելու մերժելու անարդարութեան արարքներու առջև: Այն Խորհրդարանին մէջ ուր կէս դար առաջ թուրքերը կ'որակուէին իրենց արդար վերագիրներով:

այսօր ոչ իսկ ճիշդ մը կը համարձակի բարձրանալ այս անգամ հսկայ եղեռնագործութեան մը գէշ բողոքելու:

• •

Օժտւած և ճեղքազուրկ, առնուազն սակաւաճեցող ժողովուրդները իրարու հակադրող քաղաքական սուսել քան սուս փեսա, առնուազն նենգ, կեղծապարիտ սա մտածողութիւնը որ եղած է գրական ինքնատիպութեան մը պարունակէն, ինչպէս էր սկզբնաժառանգ օրերուն և զարձած սկսող մշակոյթին ամենէն ընդվզեցողի խաբեարարութիւնը, իմաստութեան, նիւթապաշտ փաստերու ծանր ճնշումովը պաշտպանուած: Որ կը փառասիրէ պատրանքները մորթած ըլլալ, քանի մը տասնհակաքաղաքակրթութեանց հաշուեփակը գործադրելու տեսն: Կը պաշտպանէ ինչ որ կարօտ է բայց Ժամանակաշրջանի համար անտեսանելուն մէջ իր տեղին ու կը կարծէ հասկնալ մեր կորանքները որոնք անատունին պատրանքներէն կ'առնեն իրենց ծագումը: Ելքը չեն բաւեր սա անբանապաշտ փարդապետութեան մագաղաթեայ փառասիրանքը վերլուծելու:

Կը գոհանամ զիտեւ տալով որ, հարկւրմեայ իմացական սա հակամարտութիւնները ունին իրենց զուգահեռ ուրիշ կերպարանք մը, նոր ժամանակներու աւելի քան վայրագ հարկւրմեայ պատերազմը, Շփենգլերի ճշգրտմով երկերկրամեայ փողոցում մը, արգիլական հետզհետէ զայրապնդող աւերչութեամբ մը գէնքերով:

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

(Շառմալեթի՝ 2)

